

Wincenty Pol – ojciec polskiej geografii

26 października 2014

Wincenty Pol kojarzony jest głównie z twórczością poetycką i literacką. Tymczasem zawdzięczamy mu również pierwszą katedrę geografii na ziemiach polskich i rozbudzenie zainteresowania tymi terenami. Jest jednym z twórców polskiego krajoznawstwa i ojcem nowożytnej geografii polskiej.

Urodzony 20 kwietnia 1807 roku w Lublinie Wincenty Pol był synem niemieckiego urzędnika Franciszka Ksawerego Pohla von Pollenburg i Eleonory Longchamps de Berier. Kształcił się w gimnazjum we Lwowie i kolegium jezuickim w Tarnopolu, a następnie rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego. W 1830 roku brał udział w powstaniu listopadowym, w którym walczył jako podchorąży 10. Pułku Ułanów Litewskich. Za bohaterską postawę został mianowany porucznikiem i otrzymał order Virtuti Militari. W czasie powstania i po jego upadku podróżował m.in. po Litwie, Warmii, Wielkopolsce czy Saksonii (w Dreźnie poznał Adama Mickiewicza). W 1833 roku odwiedził Wołyń, Podole i Ukrainę. Podróże te stały się pierwszym krokiem do geograficznej pracy naukowej Pola.

W WIEDNIU I KRAKOWIE

Do Krakowa Wincenty Pol przybył po raz pierwszy wiosną 1834 roku, a jego pobyt trwał sześć miesięcy. W tym czasie Kraków stanowił, utworzone na kongresie wiedeńskim, wolne, niepodległe i ściśle neutralne miasto, pozostające pod kontrolą trzech państw zaborczych. Aby się do niego dostać, trzeba było posiadać specjalny dokument. Wincenty Pol go nie posiadał, w związku z czym jedynym sposobem na wejście do miasta było przekroczenie zielonej granicy. Pol, wspólnie ze swoim przyjacielem Sewerynem Goszczyńskim, udali się najpierw

bryczką do Wieliczki, a stamtąd do wsi Podgórze. Tutaj Goszczyński miał więcej szczęścia. Odnalazł zaprzyjaźnionego komisarza policji, który umożliwił mu przekroczenie granic miasta na tzw. pływającym moście. Pol z kolei, w przebraniu, w czapce z piórami, piłą i węgielnicą w rękach, przeprawił się promem przez Wisłę wraz z cieślą o nazwisku Tondera. Już w Krakowie udali się do zaprzyjaźnionej właścicielki kawiarni, gdzie Pol przebrał się w swoje ubranie. Następnie razem ze szkolnym kolegą udał się do... cukierni. Los sprawił, że w owej cukierni spotkali dwóch znanych krakowian, Leona Bochenka – bankiera i księgarza, a także Antoniego Helcla – prawnika. Panowie ci wprowadzili Pola na krakowskie salony. Oficjalne, rządowe pozwolenie na pobyt w Krakowie otrzymał Pol dopiero w 1844 roku.

We wrześniu 1849 roku znalazł się Pol w Wiedniu, gdzie spotkał się ze znanym sobie hrabią Leonem Leopoldem Thunem. Ten austriacki polityk pełnił wówczas funkcję ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Thun zaproponował Polowi objęcie katedry historii literatury polskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pol odmówił, wysuwając jednocześnie propozycję utworzenia na UJ katedry geografii. Tym sposobem, 8 listopada 1849 roku, Wincenty Pol otrzymał cesarskie mianowanie na profesora powszechnej, fizycznej i porównawczej geografii z roczną pensją 1200 złotych reńskich. Warto zaznaczyć, że 2 listopada 1849 roku Wydział Filozoficzny UJ zwrócił się do rządu z prośbą o utworzenie kilku nowych katedr, w tym katedry geografii. Jednak w momencie gdy pismo dotarło do Wiednia, decyzja była już podjęta. Wincentemu Polowi zawdzięczamy więc utworzenie drugiej na świecie i pierwszej na ziemiach polskich katedry geografii. Pierwsza taka katedra na świecie powstała dla sławnego geografa Karla Rittera w 1820 roku w Berlinie.

WINCENTY POL JAKO WYKŁADOWCA

Wincenty Pol przybył do Krakowa 18 listopada 1849 roku i natychmiast rozpoczął swoją pracę. Pierwszy wykład wygłosił 10 stycznia 1850 roku. Zatytułował go „Rzut oka na umiejętność

geografii ze stanowiska uniwersyteckiego wykładu". Przedstawił w nim historię geografii, wymienił i krótko opisał podział, subdyscypliny i nauki pokrewne geografii, a także zaprezentował swoje poglądy na nowoczesną geografie. Inauguracyjny wykład przyciągnął tłumy słuchaczy, studentów i mieszkańców Krakowa. Wincenty Pol nauczał na UJ przez pięć półroczy, średnio od 5 do 9 godzin tygodniowo. Tematyka jego zajęć obejmowała geografie regionalną (świata, Europy Wschodniej, krajów karpackich, monarchii austriackiej, Ziemi Świętej), geografie fizyczną i geografie handlową (dającą początek geografii społeczno-ekonomicznej).

W 1850 roku Wincenty Pol zainicjował również nową formę działalności dydaktycznej, jaką były wycieczki terenowe. Miały one integrować profesora z nauczaną młodzieżą, a także (i co najważniejsze) pogłębiać teoretyczne wiadomości uzyskane podczas wykładów i powiązać je z otaczającą rzeczywistością. Pierwsza taka wycieczka odbyła się w dniach 18–20 maja 1850 roku, a jej celem była Puszcza Niepołomicka. Kolejne wyjścia kierowały się w stronę Krzeszowic, Tenczynka, Czernej, Tyńca, Mnikowa, Bielan, Wieliczki i Pogórza Wielickiego. Jedną z najważniejszych wypraw była, trwająca od połowy lipca do połowy sierpnia 1852 roku, wycieczka w Tatry i Pieniny. Uczestniczyło w niej około stu osób. Pewnego dnia, w Dolinie Kościeliskiej, wycieczka natrafiła na mogiłę, w której pochowany miał być, zabity przez zbójców, młynarz wypłukujący złoto dla króla Zygmunta Starego.

Nad mogiłą Wincenty Pol wygłosił przemowę, którą zakończył słowami: „Panowie, szanujmy podania i pamięć tych, co polskim królom wiernie służyli – wtoczmy kamień na mogiłę i postawmy w nim krzyż na pamiątkę młynarza króla Zygmunta, z przestawnego rodu Jagiellonów.”

Gdy studenci ustawili krzyż i odśpiewali pieśni patriotyczne, zapytali swojego profesora jaki napis powinni na nim umieścić. Na co Pol odpowiedział: „Niechaj [...] słowa świętego Pawła: „I nic nad Boga”, będą wyryte na krzyżu.”

Wycieczka ta stała się w zasadzie gwoździem do trumny uniwersyteckiej kariery Pola. Zaczęły pojawiać się głosy, aby pozbawić Uniwersytet charakteru narodowego i doprowadzić do jego germanizacji. Głównym inicjatorem i gorącym zwolennikiem tej akcji był historyk Antoni Walewski. Regularnie słał do Wiednia donosy o antypaństwowej działalności profesorów UJ. Walewski osobiście udał się do Wiednia, żeby zdać szczegółową relację z manifestacji patriotycznej (określanej nawet początkiem rewolucji), jaką była tatrzańska wycieczka Pola. Rezultatem była likwidacja w styczniu 1853 roku Katedry Geografii i dymisja Wincentego Pola. W 1869 roku pracujący na uniwersytecie przyjaciele Pola podjęli działania zmierzające do przywrócenia mu profesury i katedry. Władze odrzuciły te prośby, a jedynym pozytywem tej sprawy było przyznanie Polowi stałej i dożywotniej renty.

GEOGRAFIA ZABIJA POWOLI POETĘ

8 grudnia 1922 roku, w 50. rocznicę śmierci Wincentego Pola, wybitny geograf Ludomir Sawicki wygłosił przemówienie, w którym stwierdził: „Z głębokiego ukochania Polski, ziemi i narodu zrodziła się nauka Wincentego Pola. [...] W tem harmonijnem nawiązaniu natury do człowieka i naodwrot był Pol geografem nowoczesnym, nieraz po prostu geografem genialnym.”

Te dwa zdania doskonale podsumowują cały, geograficzny dorobek Wincentego Pola. Od momentu mianowania profesorem UJ całkowicie poświęcił się pracy naukowej. Wystąpił do władz uczelni o przyznanie dotacji na utworzenie zrzębu biblioteki geograficznej, zorganizował płacone wykłady popularne, rekrutował kandydatów do kadr naukowych krakowskiej uczelni, walczył o wzbogacenie zbiorów naukowych Uniwersytetu. W geografii wydzielał dwa nurty: książkowy i praktyczny. Był jednym z pierwszych geografów, którzy podkreślali konieczność badania wpływu człowieka na środowisko. Dał geografii naukowe i dydaktyczne podstawy, przysłużył się rozwojowi etnografii i botaniki, jego twórczość przyczyniła się do powstania polskiego ruchu krajoznawczego. W 1835 roku napisał poemat pt.

„Pieśń o ziemi naszej”, nazywany również „wierszowaną geografją Polski”. W lipcu 1850 roku, podczas pożaru – jednego z najtragiczniejszych wydarzeń, jakie dotknęło Kraków w XIX wieku – bez zastanowienia przystąpił do ratowania zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej. Nie zniechęcił się nawet wówczas, gdy podczas rzezi galicyjskiej Jakuba Szeli w 1846 roku, utracił bezpowrotnie rękopis opracowania pt. „Geografia i etnografia Polski”. Dzieło to, obejmujące kilkanaście tomów, prezentowało bardzo szczegółowo przyrodę i człowieka ziem Rzeczypospolitej.

Jak wielkie było znaczenie tego dzieła możemy wnioskować z zachowanych listów Pola do Tadeusza Wasilewskiego, gdzie czytamy: „Wszystko zarzuciłem prócz Geografii – nie rozpraszam się, bo ledwo że temu jednemu przedmiotowi podołam. Czym dalej w las, tym więcej drzew, a nie umiem opisać mego niepokoju, gdy się dowiem albo wyczytam, że jest jaki materiał do geografii Polski, którego nie znam. Geografia zabija powoli poetę, ale spokojny widok natury daje pokój duszy, jakiego ani w poezji, ani w historii nie znalazłem.”

Pol powrócił do pracy nad tym dziełem, niestety nigdy go nie wydał. W 1851 roku opublikował natomiast „Rzut oka na północne stoki Karpat” – pracę która dała podstawy pod geografie fizyczną i geomorfologię. W książce „Historyczny obszar Polski” jako pierwszy z polskich geografów spróbował wyznaczyć z geograficznego punktu widzenia zasięg ziem Polski historycznej. Ponadto wydał m.in. „Geografię Ziemi Świętej” (za którą otrzymał od papieża Piusa IX Order Św. Grzegorza), „Północny Wschód Europy”, „Dwie prelekcje o potrzebie wykładu geografii handlowej”.

Wincenty Pol zmarł w Krakowie 2 grudnia 1872 roku. Jego pogrzeb odbył się trzy dni później na Cmentarzu Rakowickim. W dniu 13 października 1881 roku jego prochy zostały przeniesione do Krypty Zasłużonych w kościele św. Michała Archanioła na Skałce.

„A czy znasz ty, bracie młody.
Twoje ziemie, twoje wody?
Z czego słyną, kędy giną,
W jakim kraju i dunaju?”
(fragm. „Pieśni o ziemi naszej”)

Autor: Błażej Guzy

Źródło: [Histmag.org](http://histmag.org)

Licencja: [CC BY-SA 3.0](http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/)

BIBLIOGRAFIA

1. Jackowski Antoni, Sołjan Izabela, Pierwsza w Polsce Katedra Geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wincenty Pol i jego geografia, [w:] Strona internetowa Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, dostęp: 01.10.2014, http://www.geo.uj.edu.pl/opracowania/historia/4_pierwsza_katedra.htm.
2. Wincenty Pol jako geograf i krajoznawca, pod red. Antoniego Jackowskiego i Izabeli Sołjan, IGiGP UJ, Kraków 2006.
3. Wincenty Pol (1807–1872) w służbie nauki i narodu, pod red. Krystyny Grodzińskiej i Adama Kotarby, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2010.
4. Uniwersytet Jagielloński Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej. Tradycja i współczesność, pod. red. Marii Baścik i Antoniego Jackowskiego, IGiGP UJ, Kraków 2013.